

Dr. sc. Dora Sečić
Prof. u m., Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

Velimir Deželić - predvodnik hrvatskoga knjižničarstva prvih desetljeća 20. stoljeća

Uvod

Velimir Deželić dao je kao knjižničar posebno značajan doprinos hrvatskoj kulturi. Premda se njega u javnosti ponajviše pamti kao pisca povijesnih romana i kao istaknutog katoličkog javnog radnika, knjižničarstvo, bibliografija i povijest knjige bili su predmet njegovih glavnih znanstvenih istraživanja i njegova prava profesija, pa ćemo se ovdje posvetiti Deželićevim postignućima u tom području.

Deželić je ušao je u hrvatsko knjižničarstvo u devedesetim godinama 19. stoljeća, u vrijeme kada je Zagreb još uvijek imao samo jednu veliku javnu knjižnicu. Bila je to Kr. sveučilišna knjižnica koja je tada bilježila već dva desetljeća rada pod upravom Ivana Kostrenčića, prvog i do tada jedinog školovanog knjižničara u Hrvatskoj. Deželić se zaposlio u toj knjižnici 1894. godine, a sedamnaest godina kasnije naslijedio je Kostrenčića na mjestu ravnatelja i preuzeo odgovornost za njezin daljnji razvoj.

Sudbina je Velimiru Deželiću namijenila vrlo važnu ulogu u povijesti današnje hrvatske Nacionalne i sveučilišne knjižnice, jer je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće trebalo pokrenuti temeljitu reorganizaciju poslovanja kako bi se omogućilo njezino pretvaranje u modernu knjižnicu 20. stoljeća. Tako je Deželića zapala dužnost da za buduću knjižničnu zgradu na Marulićevu trgu postavi novu prostornu organizaciju i po uzoru na tada najmodernije europske knjižnice organizira i suvremeno tehnički opremi njezino sveukupno poslovanje. To je tako uspješno realizirao da je novopostavljeno knjižnično poslovanje od toga vremena preko pola stoljeća ostalo u glavnim crtama nepromijenjeno, sve do vremena priprema za izgradnju sadašnje nove zgrade Knjižnice na zagrebačkom Trnju koncem sedamdesetih godina 20. stoljeća. Osim toga, kao ravnatelj najveće hrvatske knjižnice i predvodnik struke, on je prvi u Hrvatskoj ukazao na potrebu profesionalizacije knjižničarstva u pravom smislu. Premda malobrojni hrvatski knjižničari u ono vrijeme nisu bili u mogućnosti sudjelovati u radu svjetskih stručnih skupova i međunarodnih knjižničarskih udruženja, on se 1914. godine, usprkos ogromnom optečenju redovnim dužnostima u Knjižnici ali svjestan važnosti potrebe pojačane međunarodne suradnje, spremao na Međunarodnu izložbu tiskarstva i knjižničarstva u Leipzigu, što zbog izbijanja Prvog

svjetskog rata nije uspio realizirati¹. A kako svaka organizirana profesija za svoj razvoj treba i vlastite stručne i znanstvene časopise, Deželić je u dva navrata pokušao pokrenuti i hrvatski stručni knjižničarski časopis, o čemu će u daljnjem tekstu biti više riječi. Bili su to pionirski pokušaji u hrvatskom knjižničarstvu, koje će se u pravom smislu, ali i tada uz brojne prepreke, profesionalizirati tek iza Drugog svjetskog rata. Važno je bilo, međutim, da je struka već zarana usmjerena u pravom pravcu..

Velimir Deželić imao je važnu ulogu i u razvoju hrvatskog narodnog knjižničarstva, jer se od prvih godina dvadesetog stoljeća zalagao za prosvjećivanje naroda i borbu protiv nepismenosti, a pokrenuo je i osnivanje zagrebačke Gradske knjižnice i bio njezin prvi ravnatelj.

Deželićev rad u Kr. sveučilišnoj knjižnici, nastojanja oko razvoja hrvatske bibliografije te profesionalizacije struke

Velimir Deželić zaposlio se u Kr. sveučilišnoj knjižnici 1894., prvo kao honorarni suradnik prigodom priprema za preuzimanje knjižnice Ljudevita Gaja koju je Vlada otkupila za tu knjižnicu, potom je bio od 1897. knjižničarski pristav drugoga razreda, od 1899. pristav prvoga razreda, a od 1911. ravnatelj ustanove koju je preselio i nanovo ustrojio u vlastitoj zgradi na Marulićevu trgu, da bi završio svoju ravnateljsku dužnost početkom 1919., kada je zbog promjene političkog režima smjenjen s dužnosti. Znači, u toj je knjižnici radio preko 25 godina.

Deželić je bio od mladosti vrlo odan knjizi, a kako je dobro poznao hrvatsku povijest i domaću i svjetsku književnost, a još tijekom svojih studentskih dana u Beču objavio i neke radove iz povijesti hrvatske knjige, književnosti i tiskarstva², bio je ujedno i dobro pripremljen za knjižničarski poziv. Zbog toga je u Knjižnici već od 1897. zaposlen u novoformiranoj Čitaonici za rukopise i stare i rijetke knjige, a pomagao je Kostrenčiću i u mnogim drugim najstručnijim poslovima, tako da je već tijekom prvih godina knjižničarskog djelovanja dobro upoznao čitavo knjižnično poslovanje. Iz njegovog kasnijeg djela *Inkunabule (prvotisci) zagrebačke sveučilišne biblioteke*, koje je u vlastitoj nakladi objavio 1902. godine, može se razabrati da je on tijekom rada na zbirci rijetkosti naročito proučio

¹ Usporedi Sečić (1993), str. 80.

² Za ovu temu naročito je relevantno njegovo predavanje u Hrvatskom akademskom društvu "Zvonimir", posvećeno 400. godišnjici Glagoljskog misala, jer nam ono svjedoči o izuzetnom interesu tada devetnaestogodišnjeg studenta Deželića za povijest hrvatskog tiska. Naslov predavanja: Osvrt na četiri sto godina hrvatskoga tiska : čitao na svetčanom sielu hrvatskog akademičkog društva "Zvonimira" u Beču dne 12. veljače t. g.[1883!]. // Narodni list (Zadar), 22(1883), br. 22 (21. III.); br. 23 (24. III.); br. 24 (31. III.); br. 25 (4. IV.).

literaturu o inkunabulistici. Želeći dodatno djelovati na hrvatsku kulturnu javnost napisao je u uvodnom tekstu te knjige i ovo:

"U svojem životu imao sam dosta prilike, da se uvjerim, kako se u nas u Hrvatskoj maćuhinski postupa sa knjigama i kako inače u obrazovanim krugovima vlada posvemašnje neznanje o bibliografskim i bibliotečnim stvarima. ... Ljudi, koji u nas spadaju u više obrazovani sloj, ne imadu često niti najprimitivnijih pojmova o toli važnoj znanosti, koju u drugim narodima vrlo cene i osobito štiju. ... To je svakako žalosno, a bilo bi dobro u interesu naše kulture, da stvari, koje se tiču knjiga i knjižnica, ne ostanu ni kod nas "nepoznatom zemljom".³

Ovdje valja upozoriti da su te misli napisane godinu dana prije nego što će Mirko Breyer⁴ u Zagrebu otvoriti svoju knjižaru i antikvarijat, kada se, osim knjižara Stjepana Kuglija i rijetkih pojedinaca, o popisima knjiga i povijesti knjige gotovo nije ni pisalo. Tako ni jedini, tada vrlo uvaženi zagrebački knjižničar Ivan Kostrenčić, od svojega dolaska iz Beča 1875. godine pa sve do umirovljenja 1911., nije objavio nijedno djelo, premda se kao vrlo vrijedan djelatnik Matice hrvatske mnogo bavio uredničkim poslovima. Deželić je čak znatno prije svoje knjige o inkunabulama, godine 1898., u časopisu *Prosvjeta* objavio prikaz Breyerova rada "Nešto građe o staroj hrvatskoj književno-kulturnoj povijesti" i bio s njime od tada u stalnoj vezi. Tako je i Breyer 1902. odmah prikazao Deželićevu knjigu o inkunabulama u *Vijencu* i uvrstio taj prikaz ponovno u svoju publikaciju "Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj", koju je u nakladi vlastite knjižare objavio 1904. godine⁵. Međutim, osim Deželića i Breyera razmjerno se dugo u Zagrebu nisu pojavili drugi stručnjaci koji bi propagirali izradu bibliografija i istraživanje starih knjiga i povijesti hrvatskoga tiskarstva. Deželić je kasnije želio tu svoju stručnu djelatnost još proširiti, te je 1905. pokušao s izdavanjem specijaliziranog časopisa pod naslovom "Hrvatski bibliofil : mjesečnik za bibliotečnu i bibliografsku nauku".⁶ Premda je taj časopis, zbog štednje, izlazio zajedno s časopisom "Vitezović", sve je ostalo samo na pokušaju, pa su zbog premalog broja suradnika i pretplatnika izašla samo 2 broja. Međutim, tu ima vrlo vrijednih podataka o hrvatskom tiskarstvu i starim hrvatskim knjigama koji nisu ni do danas izgubili na aktualnosti. Posebno tu ističemo Deželićev opsežniji rad o Novoselskoj tiskari u Zagrebu.⁷ Deželić je i kasnije nastavio prikupljati podatke s područja povijesti zagrebačkog tiskarstva, o čemu nam 1922.

³ Usp. V. Deželić (1902), str. 5.

⁴ Mirko Breyer (1863.–1946.), antikvar i kulturno-književni povjesničar.

⁵ Usp. Breyer (1904), str. 200–203.

⁶ Više pojedinosti o njemu vidi u članku B. Sorokin: Časopis "Hrvatski bibliofil". // *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 38(1995), str. 137–140.

⁷ Objavljeno pod naslovom: Novoselska tiskara u Zagrebu : povjestno-bibliografska študija. // *Hrvatski bibliofil*, 1(1905), br. 1, str. 2–9; br. 2/3, str. 17–25.

svjedoči Vjekoslav Klaić.⁸ Ali od te je građe objavio kasnije samo nastavak rada o Novoselskoj tiskari⁹, a ostalo nije više sredio ni objavio.

Drugo područje Deželićeva osobnog stručnog angažmana, koji je nadilazio redovite dužnosti u Sveučilišnoj knjižnici, bila je briga za hrvatsku bibliografiju. S bibliografskim poslom susreo se prvo kada ga je 1898. godine ravnatelj Kostrenčić uključio u izradu hrvatske bibliografije, koju je trebalo dovršiti do proslave Sveučilišta 1900. godine. Međutim kako taj posao tada nije realiziran, Kostrenčić je kasnije odustao od daljnjeg nastojanja oko hrvatske bibliografije¹⁰. Ali Deželić nije nikada napustio zamisao o realizaciji izrade hrvatske bibliografije u Knjižnici, što je vidljivo i iz njegova elaborata pod naslovom *Memorandum*, kojeg je 1918. prije odlaska s dužnosti predao predstojniku Odjela za bogoštovlje i nastavu Milanu Rojcu¹¹ i pokušaja pokretanja bibliografsko-bibliotečnog časopisa.¹² *Memorandum*, koji je napisao već 21. 11. 1918. namijenio je mjerodavnom povjerenstvu za prosvjetu novonastale vlade Države S.H.S., smatrajući da nakon donošenja novoga sveučilišnoga zakona u mirnodopskim uvjetima treba donijeti odluku o preostalim reformskim zahvatima u Knjižnici. Taj je dokument važan zbog toga, jer je u njemu Deželić ponovno popisao sve reforme koje je kao ravnatelj proveo od 1911. do 1918. godine kao i one koje je još namjeravao provesti. Iz *Memoranduma* doznajemo tako da je za njegove uprave u Knjižnici do 1918. izrađena bibliografija svih do tada objavljenih članaka iz časopisa *Vijenac*, *Nastavni vjesnik*, *Vjesnik Zemaljskog arhiva* te iz svih do tada objavljenih serijskih publikacija Jugoslavenske akademije. U istom spisu iznio je i svoje viđenje buduće hrvatske retrospektivne bibliografije knjiga, izradu koje je htio pokrenuti s više suradnika nakon svršetka rata. Tu je 1918. Deželić napisao:

"O potrebi bibliografije mnogo je već pisano i stručno i laički. Mnogo pametna, a još više nerazumnoga. Riječi je mnogo potrošeno, a konkretno ništa izvedeno. ... Potpisani već od svoje mladosti uzeo si je zadaćom biti pokretačem takove radnje, pak je već i niz podataka kao privatno vlasništvo sakupio za doba, dok je bio urednikom literarnog lista (časopisa *Prosvjeta*, op. D. S.) Tu svoju gradju djelomično odstupio sam na uporabu biografskom riječniku jugoslavenske akademije¹³. ...

⁸ Usp. Klaić (1922), str. 77.

⁹ Usp. članak Biskupska a zatim novoselska tiskara u Zagrebu (1794–1825). // Narodna starina 4,10(1925), str. 96–126.

¹⁰ Više o tome vidi u Sečić (2004), str. 3–6.

¹¹ Isto, str. 11–12. Radi se o spisu napisanom strojopisom: Velimir Deželić: "Memorandum" od 21. studenoga 1918. (vlastoručno potpisano, 19 str. teksta.). Državni arhiv u Zagrebu, Obiteljski arhivski fond Deželić, inv. br. 608.; opširan prikaz Memoranduma vidi u Đ. Deželić (2002), str. 91-95.

¹² Radi se o neuspjelom pokušaju izdavanja časopisa *Glasnik Kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu*, usp. Sečić (2008), str. 73–74.

¹³ Jugoslavenska akademije je prije Prvog svjetskog rata pokrenula rad na "Hrvatskom biografskom rječniku" te je stupila u vezu s Deželićem, koji joj je dao na raspolaganje bibliografske podatke različitih osoba, koje je do tada prikupio; međutim, u novoj Državi SHS JAZU je ubrzo prekinula taj rad, a Deželić sa suradnicima nastavio

Bibliografija bi se dijelila u niz odjela i odsjeka:

1. Bibliografija svih knjiga i članaka pisanih hrvatskim jezikom bilo na teritoriju našega naroda, bilo u tuđini,
2. Bibliografija tj. popis svih knjiga, koje su u stranim jezicima štampane na području naše države ili u stranim državama jezikom tuđim od sinova našega naroda,
3. Bibliografija djela, koja su u tuđim jezicima pisana o našem narodu u čitavom svijetu od najstarijih vremena do danas, bila ta djela historičkog, geografskog, ili drugog znanstvenog ili beletrističkog sadržaja.

Svi ovi odjeli bili bi popraćeni kratkim biografskim podacima o piscima, na način kako je to učinio glasoviti isusovac Sommervogel¹⁴, a koje je djelo jedino te vrsti i vanredno je korisno".

Iz ovih riječi jasno se razabire koliki značaj je Deželić pridavao nacionalnoj bibliografiji i nacionalnom biografskom leksikonu. Ali za njegova života, a i tijekom sljedećih desetljeća, u Knjižnici se nisu stvorili uvjeti za redovito objavljivanje ni hrvatske tekuće ni retrospektivne bibliografije. Jedino što je Deželić još davno prije u suradnji s V. Jakušićem realizirao bila je godišnja tekuća bibliografija, objavljena opet bez sudjelovanja ustanove u kojoj su bili zaposleni, u časopisu *Glas Matice hrvatske* 1907. godine pod naslovom "Hrvatska bibliografija za god. 1906.–7". Sljedeće je godište još uredio sam Jakušić, da bi s prestankom izlaženja spomenutog časopisa prestala izlaziti i bibliografija. Bio je to pokušaj skromnih dometa, ali ipak zabilježen u povijesti hrvatske bibliografije, kao "prva naša stručno sastavljena opća bibliografija".¹⁵

Deželić je pod Kostrenčićevom upravom radio i na poslovima katalogizacije i klasifikacije novopridošlih knjiga. Od godine 1899., kada je postao pristav prvoga razreda, bio je posebno angažiran u području klasifikacije, jer su i Sveučilište i Vlada sve glasnije zahtijevali da Knjižnica izradi novi stručni katalog. Rad na novoj shemi toga kataloga ravnatelj Kostrenčić ubrzo je povjerio Velimiru Deželiću, koji je kao doktor prirodoslovnih znanosti, inače dobro upućen i u humanističke discipline, imao opće znanje potrebno za taj posao. Po Kostrenčićevu umirovljenju Deželić je izradio sasvim novu klasifikacijsku shemu koja se potom, uz neke preinake, rabila u Knjižnici tijekom više desetljeća, sve do početka primjene Univerzalne decimalne klasifikacije u 70-im godinama 20. stoljeća¹⁶. Kad je postao ravnatelj Knjižnice, već 1912. godine je priredio za tisak brošuru pod naslovom "Raspored stručnoga kataloga Kr. Sveučilišne knjižnice", koja je te godine objavljena od Kr. Zemaljske tiskare. Bila je to prvo tiskano izdanje Kr. Sveučilišne knjižnice u Zagrebu i nagovještaj

je s pripremom biografija za "Znamenite Hrvate ...", leksikon skromnijega opsega, koji je, u skladu s prethodnim planom, i objavljen 1925. godine.

¹⁴ Carlos Sommervogel (1834.–1902.), francuski isusovac, knjižničar i bibliograf, koji je izradio bibliografiju svih isusovačkih knjiga od osnutka Reda do svojega vremena.

¹⁵ Usp. Verona (1943), str. 1068.

¹⁶ Više o nastojanjima u klasifikaciji prvih godina 20. stoljeća vidi u Sečić (2008), str. 166–170, a o značajkama Deželićeva stručnog kataloga u istom djelu na str. 272–274.

novoga razdoblja u organizaciji rada s korisnicima. Ubrzo nakon toga Deželić je, prema američkom uzoru, uveo u poslovanje i "bibliotečnu iskaznicu", kojom je omogućeno korisnicima korištenje svih knjižničnih usluga, bez potrebe jamstva drugih osoba ili ustanova pri posudbi knjiga izvan knjižničnih prostora.¹⁷

Već se zadnjih godina 19. stoljeća počelo u Zagrebu govoriti o potrebi izgradnje nove, zasebne zgrade za Knjižnicu, s jedne strane jer je Sveučilištu nedostajalo prostora za održavanje nastave, a s druge, jer su i Vlada i Sveučilišni senat bili svjesni da je dragocjena knjižna baština, smještena u neprikladnim prostorima, ugrožena od vatre, a Sveučilište je moralo zbog toga plaćati vrlo visoku osigurninu. Premda je ravnatelj Kostrenčić opetovano podsjećao nadležne na tu opasnost, na odluku o izgradnji trebalo je čekati više godina i ona je donesena kada se Kostrenčić počeo spremati u mirovinu. Sabor je naime tek 1907. godine prihvatio zakonsku osnovu za gradnju knjižnice, a stvarne su pripreme za njezinu izgradnju započele četiri godine kasnije, 1911. godine, kada je već bilo odlučeno da će Deželić od Kostrenčića preuzeti ravnateljsku dužnost. Tako je Deželić poslan s Vladinim inženjerom Sitzerom i arhitektom Lubynskim na studijsko putovanje po Europi, na kojemu se upoznao s modernom organizacijom i uređenjem knjižničnih prostora i svim drugim pojedinostima, koje su mu bile potrebne za osuvremenjivanje rada zagrebačke knjižnice i izradu osnove za njezino funkcioniranje u novoj zgradi.¹⁸

Tijekom izgradnje, a i kasnije kada je trebalo uvesti mnoge novosti u poslovanje, Velimir Deželić pokazao je značajne organizacijske sposobnosti. Tada je imao već mnogo teoretskog znanja i praktičnog iskustva, a na studijskim putovanjima upoznao je i više moderno organiziranih knjižnica. Godine 1913., za uskrasnih praznika prije selidbe u zgradu na Marulićevom trgu, pohodio je još i novu zgradu Sveučilišne knjižnice u Padovi, prvu namjenski izgrađenu knjižnicu u Italiji, i tamo se upoznao s tamošnjom osuvremenjenom organizacijom djelatnosti. S obzirom na to, da se podjela rada u talijanskim knjižnicama ponešto razlikovala od one uvriježene u Austrougarskoj monarhiji i Njemačkoj¹⁹, taj je posjet bio također od velike koristi, posebno u dijelu koji se odnosi na organizaciju rada s korisnicima.

¹⁷ Više o tome u Sečić (2008), str. 227-228.

¹⁸ O pojedinostima vezanim uz to putovanje, izgradnju zgrade, selidbu Knjižnice i početak njezinog rada na novoj lokaciji izvijestio je prilično opširno 1990. na osnovi sačuvanih vlastoručnih Deželićevih zapisa njegov sin M. Deželić u svojem članku pod naslovom "Velimir Deželić i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu" u Vjesniku bibliotekara Hrvatske.

¹⁹ Za više pojedinosti o njemačkim, austrijskim i talijanskim knjižničarskim propisima prije Prvog svjetskog rata usp. Sečić (2008), str. 35–90.

Deželić se tijekom priprema za preseljenje, osim primjene nove klasifikacijske sheme, odlučio i za presigniranje sveukupne građe na *numerus currens* (prema njegovu iskazu: "kronološki francuski sistem poretka")²⁰, primjenu pisanih strojeva za izradu javnih kataloga, za koje je usvojio međunarodni format (prema njegovu iskazu: "Briselski format listića kakav rabi Kr. knjižnica u Berlinu") i moderni namještaj "američkog sustava" te za primjenu "pruskih instrukcija" u katalogizaciji, za koje je potrebe sam izradio prvi pisani pravilnik za katalogizaciju.²¹ Sâm je napisao da je tim naputkom za popis knjiga, "koji opsiže preko sto štampanih stranica, položio temelj jedinstvenom katalogiziranju"²². I u tome je bio u pravu, jer je upravo takvo pomagalo nedostajalo Knjižnici, u kojoj je u međuvremenu bilo zaposleno više akademski obrazovanih djelatnika na obradi građe te je ujednačavanje popisivanja bilo nužno. Bio je to jedan od Deželićevih velikih, donedavno nepoznatih, osobnih doprinosa hrvatskom knjižničarstvu uopće,²³ a i ostali reformski zahvati svjedoče o njegovu vizionarstvu, jer je hrabro odabrao rješenja za koja danas znademo da su, usprkos djelomičnom otporu suvremenika, zagrebačku knjižnicu već tada uveli u red naprednih ustanova te vrste i ispravno je usmjerili u budućnost.

Osim spomenutih reformi, Deželić je odmah prišao i djelomičnoj reorganizaciji fonda te je formirao novi Časopisni odjel, Novinski odjel i posebni Hrvatski odjel, u koji je pohranio sve knjige na hrvatskom jeziku. Zbirka tzv. Lektorija (priručnika i najviše korištenih knjiga) povećana je s 3.500 na 30.000 svezaka, a katalog toga fonda objavljen je 1916. u publikaciji *Katalog Kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Knjiga I. Priručna djela, udžbenici i djela, koja se najviše upotrebljuju*. Nakon toga Deželić je nastavio raditi na podizanju dostupnosti ukupnog fonda Knjižnice i, prije svega, odlučio je pod svaku cijenu što brže dovršiti novi javni abecedni i stručni katalog. Premda je tijekom rata, zbog mobilizacije i odlaska većine stručnih suradnika na ratište, ostao sâm sa samo troje obrazovanih knjižničara, on je ipak već koncem 1914. godine izdao u suradnji sa Zborom liječnika katalog medicinskih knjiga u knjižnici²⁴, a 1916. godine otisnut je, već spomenuti, skromni abecedni katalog lektorija Knjižnice. Bio je to vrlo moderan pristup, kojim se Deželić pokazao u pravom smislu

²⁰ Usp. spis Sveučilišne knjižnice br. 716/1915. (sačuvan samo u HDA), Spisi Odjela za bogoštovlje i nastavu, Hrvatski državni arhiv (1914), kutija 815, br. 694.

²¹ Više o tom pravilniku vidi u Sečić (2004), str. 9–10 i Sečić (2008), str. 212–215.

²² Isto kao bilj. 20.

²³ Arhivska istraživanja iznijela su na vidjelo jasne podatke o tome, pojedinosti vidi u Sečić (2008), str. 212–216; kasnije prešućeno Deželićevo autorstvo "Naputka za popisivanje knjiga", umnoženog za katalogizatore u Knjižnici, i do danas sačuvanog u više primjeraka, premda jasno proizlazi iz arhivskih spisa u Knjižnici, ostalo je nepoznato djelatnicima Knjižnice koji su ga tijekom više desetljeća rabili u svakodnevnom radu.

²⁴ Naslov djela: Popis medicinskih djela Kr. hrv. sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Uredila Kr. hrv. sveuč. knjižnica, izdao "Zbor liječnika Kralj. Hrvatske i Slavonije". Zagreb : Nakladom "Zbora liječnika", 1914.

pripadnikom nove generacije knjižničara. Želio je sve fondove Knjižnice učiniti što lakše dostupnima, što mu je i uspjelo kada je do 1918. dovršio izradu novoga javnog abecednog i stručnog kataloga čitavoga knjižničnog fonda. Javni knjižnični katalogi na listićima međunarodnog formata, pisani strojopisom i uloženi u moderne kataložne ormariće, bili su veliki stručni uspjeh u to vrijeme, i u europskim razmjerima. Naime, mnoge su velike srednjoeuropske knjižnice imale tada samo djelomične javne kataloge, a mnoge uopće nisu ni imale stručni katalog građe, pohranjene u spremištu.²⁵

Velimir Deželić zaslužan je još i za sklapanje ugovora s Prvostolnim zagrebačkim kaptolom, realiziranim nakon višekratnih neuspjenih pokušaja svojega prethodnika Kostrenčića, o pohranjivanju Metropolitanske knjižnice u knjižničnu zgradu na Marulićevom trgu u sigurne i kvalitetne prostore u kojima se i sada ta knjižnica nalazi, danas u sklopu Hrvatskog državnog arhiva. Pohranu Metropolitane u moderno uređene prostore i njezino uređenje smatrao je jednim od svojih najvećih uspjeha u životu.

Tijekom rata radio je Deželić na novim pravilima i novom statutu Sveučilišne knjižnice. U tu svrhu konzultirao je pismeno svoje kolege u drugim sveučilišnim knjižnicama u Austriji, Madžarskoj, Njemačkoj i Švicarskoj. Bio je svjestan da knjižnicu treba do kraja modernizirati i reorganizirati, a u svojim je nacrtima nastojao zacrtati i formalno priznavanje njezine funkcije nacionalne knjižnice. U tu svrhu izradio je tada i osnovu "Zakona ob uređenju kr. hrvatske zemaljske i sveučilišne knjižnice u Zagrebu" s posebnim obrazloženjem.²⁶ To je trebala biti priprema za budući razvoj i poslovanje Knjižnice. Pravila i statut nisu biti doneseni tijekom rata. Međutim, novi sveučilišni zakon, koji je donesen 12. rujna 1918. godine, napokon je unaprijedio status knjižničnog osoblja, ali njegove dobrobiti nije više uživao Velimir Deželić, koji je po dolasku nove države premješten na mjesto knjižničara u Zemaljski arhiv u istoj zgradi. U Arhivu je radio još do 1924., kada je nakon tridesetgodišnjeg službovanja umirovljen.

I kada je od 1924. godine bio u mirovini, Deželić je svojim savjetima ostao u knjižničarstvu prisutan još neko vrijeme, o čemu najbolje svjedoči njegovo predsjedanje Prvom kongresu jugoslavenskih bibliotekara 1931., koji je tada već više godine umirovljenom Deželiću pružio posebno zadovoljstvo. Bio je to prvi stručni sastanak knjižničara, koji je ikada održan u južnoslavenskom prostoru. Premda je sjedište Društva jugoslavenskih bibliotekara bilo u glavnom gradu nove države Beogradu, održavanje kongresa organizirano je u tada najboljoj i najmodernijoj knjižnici u državi, zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici.

²⁵ Više o tome u Sečić (2008), str. 274–275.

²⁶ Više o tome u Sečić (2008), str. 204–208.

Međutim, kako je još i tada od raspoloživih zagrebačkih stručnjaka Velimir Deželić bio osoba s daleko najvećim znanjem i iskustvom, organizatori su njemu povjerili jednu od ključnih uloga u tom skupu: vođenje svih sjednica kongresa. O tijeku rada kongresa su prilično iscrpno izvještavale tadašnje novine, a znakovito je da je više točaka iz Deželićevog *Memoranduma* iz 1918. preneseno u završnu rezoluciju Kongresa, što pokazuje da je Deželić sudjelovao u pripremi te rezolucije, ali i o činjenici da od njegovog odlaska iz Knjižnice, u proteklih 13 godina, u Zagrebu u smislu razvoja knjižničarstva ništa nije pokrenuto.

Kako je spomenuto, Deželić je pokušao dva puta pokrenuti i izdavanje stručnog knjižničarskog časopisa: prvi put 1905., kada je uspio objaviti 2 broja časopisa *Hrvatski bibliofil* i drugi put 1918. kada je bezuspješno pokušao pokrenuti izdavanje časopisa *Glasnik Kr. sveučilišne knjižnice u Zagrebu*. Neke misli koje je priopćio tom prigodom u svojem dopisu Vladi dobro prikazuju njegova stručna stajališta na vrhuncu knjižničarske karijere, pa ih zato ovdje citiramo:

"Posao toli nužne hrvatske bibliografije, koja je našim književnicima, a i stranim bibliotekama tako neophodna i nužna, traži pripreme takove da se od vremena do vremena ovoj biblioteci priopće iz raznih biblioteka naslovi nepoznatih knjiga. To pako može se postići jedino osnivanjem jednog bibliotečno-bibliografskog časopisa, kojem bi bila svrha priopćavati bibliografsko-historijske rasprave, rasprave o našim tiskarama, knjižnicama, biografskim prikazima, crtice iz naše literature, priopćavati korešpondencije i slično. Uz to bi se imale registrirati novo izašle hrvatske knjige, koje su ušle u biblioteku, te priopćavati u opće izvještaji o bibliotečnom radu i poslovanju. ... Glasnik bi služio vanredno dobro i svim gimnazijskim knjižnicama, jer će u njem naći, koliko bibliografije, toliko i pretresivanja stručnih biblioteka, kakove ima svaka gimnazija. To bi tako bio začetak jedinstvenoga sistema uređaja i upravljanja svih zemaljskih biblioteka, što bi bilo poželjno u svakom pogledu."²⁷

Iz tih se redaka razaznaje sustavni pristup iskusnog stručnjaka koji je s mnogo inventivnosti i zauzetosti djelovao u hrvatskoj kulturnoj i znanstvenoj sredini, u kojoj još nije bio dovoljno prepoznat ni značaj bibliografije ni knjižničarstva, za koje se on toliko zauzimao.

Prvi hrvatski stručni knjižničarski časopis pojavio se mnogo kasnije, tek iza Drugog svjetskog rata, ali ove Deželićeve inicijative nisu zaboravljene. Njegove misli našle su se 1931. godine također u već spomenutoj rezoluciji prvoga kongresa Društva jugoslavenskih bibliotekara, kojim je Deželić predsjedao. Tako je glavnoj upravi Društva "stavljeno u dužnost da poduzme sve što treba da bi se što prije mogao pokrenuti jedan stručni bibliotekarski časopis",²⁸ ali zajednički jugoslavenski časopis nije ni u prvoj ni drugoj Jugoslaviji nikada ugledao svjetlo dana. Realizacija staroga duga tj. pokretanje prvoga

²⁷ Spisi NSK, 300/1918, Deželićev dopis Vladi od 21. 3. 1918.

²⁸ Usp. Prvi kongres Udruženja jugoslavenskih bibliotekara. // *Novosti* (Zagreb) br. 392 od. 1. 12. 1931.

hrvatskoga knjižničarskog časopisa "Vjesnik bibliotekara Hrvatske", koji će se i održati, uspjelo je tek Matku Rojniću sa suradnicima 1950. godine. Rojnić, koji je u vrijeme Deželićevog pogreba 1941. bio predsjednik Hrvatskoga bibliotekarskog društva, održao mu je nadgrobni govor s kojim ćemo završiti ovo izlaganje. Prikazujući ukratko Deželićeve mnogobrojne zasluge za hrvatsko knjižničarstvo, među ostalim, je rekao:

"Mi još i danas posjedujemo sjajan dokaz o širini njegovih pogleda, dokaz o patriotizmu, posjedujemo nacrt po kojem je Sveučilišnu knjižnicu htio uzdići na stepen hrvatske narodne knjižnice kako bi mogla na što dostojniji način služiti izgrađivanju hrvatske kulture. Tako je on pred gotovo tri decenija naznačio hrvatskim bibliotekarima zadaću, koja još i danas stoji pred njima".²⁹

Deželićev angažman u području narodnog prosvjetiteljstva i knjižničarstva

Velimir Deželić bio je i glavni pokretač otvaranja zagrebačke Gradske knjižnice i njezin prvi ravnatelj 1907. godine. Premda je taj posao obavljao volonterski, zacrtao je i smjernice djelovanja te knjižnice tijekom prvoga razdoblja njezinoga rada u prostorima kule nad Kamenitim vratima u zagrebačkom Gornjem gradu³⁰.

Kako je koncem 19. i početkom 20. stoljeća u Hrvatskoj nepismenost bila znatno raširenija nego u Austriji, Deželić je svoje prve inicijative usmjerio na poticanje hrvatske inteligencije na borbu protiv nepismenosti i opće prosvjećivanje naroda, a potom i na osnivanje narodnih knjižnica. Prva mu se prilika pružila, kada je kao odbornik Društva hrvatskih knjižnika pozvan na Izvanrednu glavnu skupštinu Društva koja se 1901. održavala u povodu proslave četiristogodišnjice Marka Marulića. Tom je prigodom održao predavanje pod naslovom "Javna predavanja i tečajevi za analfabete".³¹ U tom je predavanju upozorio književnike da je književnost, kojom se bave, zbog velike nepismenosti u Hrvatskoj dostupna samo vrlo uskom sloju pučanstva te da treba hitno poraditi na podizanju opće prosvjećenosti naroda, kako bi se omogućio svekoliki napredak društva. Kasnije je putem toga Odbora nastojao pokrenuti i osnivanje narodne knjižnice u Zagrebu. Međutim, sve te inicijative nisu urodile plodom, što je Deželić kasnije, držeći 1907. predavanje prigodom otvaranja Gradske knjižnice, opisao ovim riječima:

"Jedan čas nadao sam se, da će društvo hrv. književnika uzeti na se zadaću, da ustroji takvu knjižnicu. Bilo je to za predsjednikovanja dičnog pjesnika Trnskoga, kad se je

²⁹ Rojnićev autograf toga govora nalazi se u Zbirci rukopisa NSK (sign. R-7979 A, br. 49).

³⁰ Za prikaz toga Deželićeva djelovanja usp. Katić-Crnković (1997), str. 4–6.

³¹ To je predavanje doživjelo razmjerno veliki publicitet: prvo su njegovi dijelovi objavljeni u novinama Obzor, god. 42(1901), br. 263, zatim je čitavi tekst objavljen u obliku brošure (Tisak C. Albrechta, 1902.), da bi napokon 1903. bio objavljen i u Ljetopisu Društva hrvatskih književnika za godine 1900–1903. (Zagreb, Dionička tiskara, 1903., str. 70–74.).

nešto sličnoga i počelo. Ali to se sve izjalovilo, palo u vodu i nestalo u tminu zaboravi".³²

Deželić nije posustao, nego je i nadalje ustrajao u propagiranju inicijative za otvaranje gradske knjižnice u Zagrebu. Po osnutku Družbe "Braća hrvatskoga zmaja", u kojoj se od 1905. okupilo dovoljno intelektualaca, svjesnih nedostatka brojnih kulturnih ustanova u Zagrebu, otvorila se napokon mogućnost i za otvaranje Gradske knjižnice. Jasno je da je upravo Velimir Deželić, zamjenik Velikog meštra Družbe, priredio sve stručne podloge za pregovore s Gradom. Tada je Družba ponudila gradonačelniku Milanu Amrušu da će njezini članovi besplatno urediti knjižnicu i njome upravljati. I ta je inicijativa napokon bila uspješna te je zagrebačka Gradska knjižnica otvorena 1907. godine. Prigodom svečanosti njezinog otvaranja Velimir Deželić održao je predavanje pod naslovom "O evoluciji modernih slobodnih knjižnica", u kojemu je, između ostaloga rekao:

"Knjižnice kr. i slob. Grada Zagreba smještene su do daljnje odredbe u kuli kamenitih vrata i ona je slobodna, javna, moderna biblioteka, osnovana i uređena za sve slojeve pučanstva grada Zagreba. Svaki stanovnik, koji je navršio 15. godinu (bio ženskoga ili muškoga spola) smije besplatno rabiti knjige iz gradske knjižnice, bilo u čitaonici, bilo kod kuće. Mi, koji smo tu knjižnicu velikim marom i ljubavlju gledali u zamisli, porodu, reko bih u povojima, znamo vrlo dobro, da je još vrlo daleko od idealnog cilja, koji smo si postavili. Čedna je i skromna."³³

Kako samim otvaranjem Knjižnice posao nije bio završen Velimir Deželić se sam ponudio da će u početku njome besplatno upravljati i uputiti mlade volontere kako da rade kao priučeni knjižničari. Ako se ima u vidu Deželićeva inicijativa s početka stoljeća, jasno je da je tada s pomoću članova Družbe Braća hrvatskoga zmaja, organizacije u kojoj je desetljećima bio zamjenik Velikog meštra, napokon uspio realizirati svoju zamisao, koju je bezuspješno pokušao od 1901. pokrenuti u Društvu hrvatskih književnika.

Svoje zamisli o hrvatskom narodnom knjižničarstvu Deželić je formulirao na osnovi svojih iskustava, stečenih u inozemstvu, i bogate literature, koju je redovito pratio u Sveučilišnoj knjižnici. Želio je da se u Zagrebu realizira ono što u svijetu postojalo već više godina. U već spomenutom predavanju "O evoluciji modernih slobodnih knjižnica", koje je kasnije izašlo u izdanju Družbe i kao samostalna knjižica³⁴, dao je pregled razvoja pučkih knjižnica u svijetu te, između ostaloga, naročito istaknuo zasluge Eduarda Rejera³⁵ u Austriji, koji je s mnogo uspjeha pokrenuo u Beču stvaranje mreže knjižnica s centralnom knjižnicom

³² Usp. V. Deželić (1908), str. 37.

³³ Isto, str. 38.

³⁴ Objavljeno 1908. kao sv. 9 u nizu izdanja "Braća hrvatskoga zmaja".

³⁵ Eduard Reyer (1849-1914), austrijski znanstvenik, prosvjetar i knjižničar.

u središtu. Govoreći o tome istaknuo je da "centralne knjižnice imaju svrhu da oterete manje biblioteke i manjim knjižnicama posuđuju svoje knjige". I dalje je Deželić iznio svoje ideje:

"I moja je velika želja, a možda će se dati i ostvariti, da se stvori zajednički katalog nekih manjih naših zagrebačkih knjižnica, pa da zajednički porade na pr. knjižnica pedagoškog zbora, trgovačko-obrtne komore, društva hrv. književnika u svezi, ne bi li se diglo obrazovanje našega glavnoga grada. Ova naša knjižnica mogla bi postati centralnom knjižnicom i donositi krasnoga ploda, te svojom duševnom hranom snabdjevati i mnoge druge javne knjižnice, koje će se s vremenom i porastom grada morati osnovati na području naše prijestolnice".³⁶

Danas znademo da se upravo to, o čemu je Deželić 1907. godine govorio, obistinilo te da Zagreb danas ima razgranatu mrežu narodnih knjižnica.

LITERATURA

Breyer, Mirko: Deželić, dr. Velimir. Inkunabule (prvotisci) Zagrebačke Sveučilišne biblioteke. Napisao i uvodom o inkunabulama u opće popratio. U Zagrebu, Tisak C. Albrechta, 1902. 87str. u 8°, s 2 facsimila. // Breyer, Mirko: Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj. Zagreb: U nakladi vlastite knjižare, 1904. Str. 200–203.

Deželić, Đuro: Životopis dr. Velimira Deželića starijeg. // Deželić, Đuro; Sečić, Dora; Petković, Milovan: Dr. Velimir Deželić stariji : (1864. – 1941.). Zagreb : Družba "Braća hrvatskoga zmaja", 2002. (Biblioteka Posebna izdanja - Monumenta draconica ; knj. 3). Str. 11–201.

Deželić, Mladen: Velimir Deželić i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 33, 1/4(1990), str. 1–30.

Deželić, Velimir: Inkunabule (prvotisci) zagrebačke sveučilišne biblioteke. Zagreb, C. Albrecht (Jos. Wittasek), 1902.

Deželić, Velimir: O evoluciji modernih slobodnih knjižnica : predavao 7. prosinca 1907. o otvorenju "Knjižnice slob. i kralj. glav. grada Zagreba" u Kamenitim vratima. Zagreb: Tiskara Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva, 1908.

Katić-Crnković, Anka: Devedeset godina Gradske knjižnice u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 40, 3/4 (1997), str. 1–30.

Klaić, Vjekoslav: Knjižarstvo u Hrvata. Zagreb: Tisak i naklada Knjižare St. Kugli, 1922. (Kugli-eve pučke knjige; br. 3)

Sečić, Dora: Dr. Velimir Deželić - ravnatelj Sveučilišne knjižnice u Zagrebu. // Dr. Velimir Deželić st.: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 27. i 28. XI. 1992. u Mariji Bistrici i Zagrebu. - Zagreb: Družba "Braća hrvatskoga zmaja" : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993. Str. 75-87.

Sečić, Dora: Ishodišta razvoja hrvatske bibliografije u Kr. sveučilišnoj (današnjoj Nacionalnoj i sveučilišnoj) knjižnici u Zagrebu. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 47, 3-4(2004), str. 1–24.

Sečić, Dora: Kraljevska sveučilišna knjižnica u Zagrebu : razvoj i djelovanje srednjoeuropske knjižnice od 1874. do 1918. – Lokve : Benja, 2008.

³⁶ Isto kao bilj. 32, str. 31–32.

Verona, Eva (1943). Bibliografija u Nezavisnoj državi Hrvatskoj. // Zbornik "Naša domovina". Zagreb: Izd. Glavnog Ustaškog stana. Sv. 2. Hrvatska kultura – Politička poviest Hrvata. Str. 1066–1070.